

Megszólítása nővér – foglalkozása ápoló/nő

SÖVÉNYI Ferencné, DR. FEDINECZNÉ VITTAY Katalin

ÖSSZEFOGLALÁS

A szerzők a „nővér” szó eredetét, etimológiáját mutatják be. A szó a nőnemű testvért jelenti, majd jelentésköre kibővült. Az apáca jelentése a *soror* latin szó fordításából származik. Az *ápolónő* értelme onnan ered, hogy a betegek ápolását szerzetesnők végezték. A mai nyelvhasználatban az ápolószemélyzet megszólítása továbbra is nővér, bár férfiak is szép számmal megjelentek soraikban, a hivatalos munkaköri leírásban pedig ápolóként vannak megnevezve.

Kulcsszavak: nővér, ápoló, Magyarország, etimológia

From Sister to Nurse – Etymology of the Word ‘Nővér’ in Hungarian

Ferencné SÖVÉNYI, Katalin FEDINECZNÉ VITTAY

SUMMARY

This article discusses the etymology of the Hungarian word ‘nővér’ (sister, nurse). This word means a female sibling (*woman+blood*), and its meaning later expanded to mean a sister (nun) in a religious order (from the Latin *soror*). Its usage to denote a woman tending to the sick derives from the fact that this job was done by nuns. In modern usage, members of the nursing personnel continue to be addressed as “nővér” (sister), although men have also appeared in their ranks in large numbers, but in the official job description they are referred to as “ápoló” (nurse).

Keywords: sister, nurse, Hungary, etymology

Levelező szerző

(corresponding author):

SÖVÉNYI Ferencné

E-mail:

sovenyi.ferencne39@gmail.com

Beérkezett: 2024. május 3.

Elfogadva: 2024. június 6.

| Hungarian | <https://doi.org/10.55608/nover.37.0009> | www.eLitMed.hu

Bevezetés

Dr. Szepesi András egészségpolitikus *Nőnapon az egészségügyről* címmel írt köszöntőt a Weborvos online egészségügyi magazinban 2024. március 9-én (URL1), amely – a hozzászólásokkal együtt – olvasható a legnagyobb közösségi portálon is. Az egyik hozzászólás: „Köszönöm ismét a kolléganők nevében is, a nővér helyett az ápoló szó használata pedig szívvet melengető.” Valóban, az említett köszöntő soraiban az ápoló szó hét alkalommal, a „nővér” egyszer sem fordul elő. A *Nővér* szakmai lapban megjelent „Az ápol szó etimológiája” írásunkban is csak érintőleg olvasható a „nővér” szó, most ezt pótoljuk (Sövényi & Fedineczné Vittay, 2021).

A „nővér” etimológiája

A múlt század elejéről *Zolnai Gyula* korántsem biztató szavait idézzük: „A szók történetében alig lehet

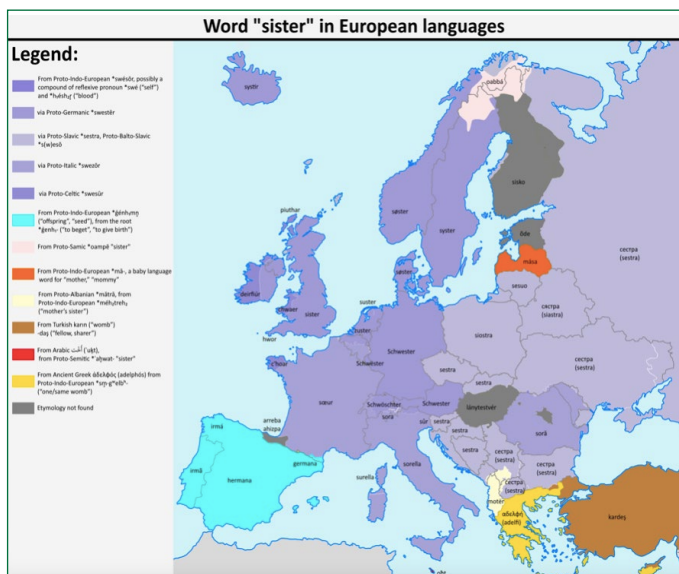
valamit nehezebben megállapítani, mint keletkezésük idejét, legelső előfordulásukat” (Zolnai, 1903). A szavak többféle módon születnek, alakulnak ki, és számtalan szó a mindennapi életből származik. Így van ez a „nővér” szóval is, amely nagyon régóta létezik a magyar nyelvben, de az értelmezése és használata az idők során változott és bővült.

A Magyar etimológiai szótár meghatározását idézzük: „**nővér** – ‘nőnemű testvér’; ‘apáca’; ‘ápolónő’. Az ‘apáca’ jelentés a megfelelő latin szó (*soror*) fordítása, ‘ápolónő’ értelme pedig onnan való, hogy sokáig betegápoló rendek apácái szolgáltak a kórházakban. Lásd még *fiúvér*, *testvér*” (URL2).

Tehát a „nővér” terminus eredetileg nőnemű testvér jelentése a későbbiekben tágult és általánosabb lett, így ma már nemcsak biológiai testvéreket, hanem ápolónőket is jelölhet.

Ugyanakkor a Magyar néprajzi lexikon (1977) szerint: „A magyar rokonsági terminológiában az idősebb nőtestvér néne, a fiatalabb a húg. A hagyományörző

1. ábra: A „sister” (nővér) szó az európai nyelvekben. (Forrás: URL5)

2. ábra: A „nővér” kifejezés A magyar nyelvújítás szótárában (Szily, 1902)

Nővér. A NyÚSz. I. részében a *nővér* és *fivér* szók keletkezésének idejét 1840 és 42 közé teszi s mai értelemben való első használatukat Ballaginak tulajdonítja. Lehet, hogy Ballagi csinálta mindkettőt, de akkor a *nővér* azon *szavaink* közül való, a melyek kétszer születtek meg, mert már 1839-ben megvan JÓSIKA fönt idézett regényében: „E” magyar Husziták” egyike volt Giskrának neje, a’ . . . szép, és élénk Rozgonyi Anna, Rozgonyi Simonnak *nővére*.” (II : 279. NB. R. Anna R. Simonnak huga volt.) Czuczor Gergelynél is előkerül a *nővér* 1841-ben: „Birä pedig nőül [Cimon] Elpinice nevű mostoha hugát . . . mert az athenaeieknél nem tilos nőzni *apá-nővérekkel* [eodem patre natus].“ (Corn. Nepos minden munkái, 57. I.); „*nővérevel* [cum sorore] soha sem civakodott“ (uo. 269).

PUTNOKY IMRE.

parasztsaládban a 2–3 évvel idősebb testvér keresztnévhez a fiatalabb hozzátette a bátyám, néném terminust s magázta. A *nővér*, *fivér* terminológiák nyelvújítás koriai” (URL3). Érdekes, hogy a „*néne*” nem vert gyökeret nővér jelentésben, bár a Szatmári Irgalmas Nővérek, az első magyar alapítású női rend 1842-ben jóváhagyott alapszabálya az Irgalmas Nénék Társaságaként nevezi a rendet (URL4).

Más nyelvekben a latin *soror* szóval közös indoeurópai szógyökkel rendelkezik a „*nővér*” fogalmat jelölő terminus. Az angol „*sister*” a germán eredetű *swester*, *suster* szóból fejlődött ki, a németalföldi (holland) nyelvben *zuster*, németben pedig a *Schwester* szó jelöli ezt a fogalmat. A francia *soeur* (sereur) a latin *soror* közvetlen átvétele. Az **1. ábra** a „*sister*” szó etimológiai térképét mutatja (URL5).

A nővér nyelvújítási szó a fivérrel együtt. Szily Kálmán „A magyar nyelvújítás szótára” című mun-

kájában Ballagi Mórt jelöli meg a szó alkotójának (**2. ábra**) (Szily, 1902).

Dóra Zoltánt – a közelmúltban elhunyt nyelvész tanárt – kórházi tartózkodása és ápolása során szintén megihlette a „*nővér*” szó. A *Váci Naplóban* közzé is tette „*A nővér*” című írását. Itt többek között – a köszönet szavain túl – a következőket írta: „*Hála és köszönet illeti őket azért, hogy a kiszolgáltatott helyzetben lévő beteg az ő emberségük folytán nem érzi magát megaláztattnak.*” – Mint nyelvész, tehát mint az egyik „*legilletékebb*”, összegzi a nővér szótörténetének érthető magyarázatát is. Segít megérteni az előzőekben idézett sorokat is. Sőt megerősíti, hogy a nővér és fivér szónak 1842 előtt kellett születnie, mivel Fogarasi Jánosnak az 1842-ben megjelent jogi műszökönyvében már fellelhető mind a két szó. Rámutat arra, hogy a szó alapjelentése, jelentésköre kibővült, így előbb az apácára, majd az ápolónőre vonatkoztatták. „*Ez a jelentésbővülés a magyarban idegen minták alapján jött létre, a példa a francia és a német volt.*” Cikkének záró gondolata a nővérekről: „*Miközben munkájukat végzik, olyanok a betegekhez, mint az idősebb nőtestvér. ... Pedig legtöbbjük koránál fogva húgunk lehetne. ... Adjon Isten nekik jó erőt és egészséget, hogy az elesettek, a betegek igazi testvérei lehessenek.*” (Dóra, 2000).

Nővér, aki ápoló

A következőkben a nővér terminussal, mint a kórházi vagy egészségügyi intézményekben dolgozó ápolókat jelölő szóval foglalkozunk. Első érdekességként tapasztaljuk, hogy az Egyetemes magyar encyclopaedia (URL6) a nővér szót nem tartalmazza, de az ápolónőt igen (**3. ábra**).

Itt utalunk Czuczor Gergely–Fogarasi János: A magyar nyelv szótárára (1862), ahol a „*nővér*” szó csak nőtestvér jelentéssel szerepel. Ezzel szemben, ugyanebben szótárban, három, nagyon világosan

3. ábra: Az „ápolónő” kifejezés az Egyetemes magyar encyclopaediában (URL6)

Ápolónő, oly nőszemély, ki valamely ápolóintézetben, kórházban a reábizott ügyefogyottakra, szegényekre, betegekre akár szegődött bérért, akár irgalmasságból (l. Irgalmas nénék stb.) gondot visel. föltűzve. (G.)

4. ábra: Az ápoló kifejezések A magyar nyelv szótárában (Czuczor & Fogarasi, 1862)

ÁPOLÓ, (áp-ol-ó) mn. és fn. tt. <i>ápoló-t</i>. Személy, aki tehetetlent, szegényt, ügyefogyottat ápol. <i>Betegápoló, gyermekápoló. Szegények, koldusok ápolója.</i> Átv. ért. <i>ápoló intézet ápoló kezek.</i> V. ö. ÁPOL.
ÁPOLÓNŐ, (ápoló-nő) ösz. fn. Nőszemély, ki valamely ápolóintézetben, kórházban a reá bízott ügyefogyottakra, szegényekre, betegekre akár szegődött bérért, akár irgalmasságból gondot visel, fölügyel.
BETEGÁPOLÓ, (beteg-ápoló) ösz. fn. és mn. Aki a betegek fölügyel, gondot visel. Különösen, betegek melletti szolgálatra fogadott személy.

megfogalmazott olyan címszójegyzék olvasható (4. ábra), amelyek „láttatják” az ápolói hivatás gyakorlóinak jellemzőit és röviden összegzik az ápolás lényegét is (Czuczor & Fogarasi, 1862).

A „hibásan képzett szó”

A lexikonokat lapozva az első önálló, nem fordításon alapuló magyar nagylexikon, A Pallas nagy lexikona (1896) az ápoló/nő szót nem tartalmazza. Viszont a 13. kötetében a „Nővér” címszó mezőben az ápolástörténet irodalmában eddig alig ismert megállapítás is olvasható: „Nővér hibásan képzett szó, a neológia terméke” (5. ábra) (URL7).

Az említett „neológia terméke” arra utal, hogy egy nyelvújítási, újonnan kifejlesztett vagy elterjedőben lévő szóval, kifejezéssel vagy nyelvi fordulattal van dolgunk. Néhány évvel később Kőrösi Sándor Magyartalanságok írásában megerősíti, hogy „A fivér

5. ábra: A nővér szó A Pallas nagy lexikonában (URL7)

Nővér (hibásan képzett szó, a neologia terméke), az a nő, aki egy másik személynek szüleitől származik, annak N.-e. Ha mindkét szülő közös, a N. «édes»; ha csak az egyik szülő közös, a N. «mostoha» N. Az apácákat is N.-eknek nevezik.

6. ábra: A nővér szó a Etimológiai szótárban ((Zaicz, 2021).)

nővér [1602] Összetett szó (<i>nő</i>² 'nőnemű felnőtt személy' + <i>vér</i> 'vérrokon'). Az utótagra vö. <i>fivér, testvér</i>. Későbbi 'apáca' [1881] és 'ápolónő' [1942] jelentéseinek kialakulását más nyelvek is befolyásolhatták, vö. német <i>Schwester</i> 'lánytestvér; apáca; ápolónő', francia <i>soeur</i> 'lánytestvér; apáca', középkori és hazai latin <i>soror</i> 'ugyanaz'.
--

meg nővér tudvalevőleg mesterséges alkotások” (Kőrösi, 1899).

És most egy nagyot ugorva eljutunk a XX. századig. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1967–1970. évi kiadása az ápoló szót önállóan nem tartalmazza, csak a nővér szó magyarázó szövegében, a felsorolások között említi, mint (kórházi) ápolónő (URL8).

A legújabb, 2021-ben kiadott *Etimológiai szótár* a nővér szót önálló címszóként tartalmazza, de az ápoló szó itt sem található (6. ábra) (Zaicz, 2021).

A szerkesztés alatt álló „Új magyar etimológiai szótár” az ápoló szót szintén nem tartalmazza. A nővér címszó alatt némi magyarázattal szintén a hármas értelmezést alkalmazza: 1. nőtestvér, 2. apáca, 3. (kórházi) ápolónő (URL9).

A „szó használata”

„A szavak értelmezése magában nem elég, szükség van példákra is, hogy szemléltessük alkalmazási körüket és helyes használatukat” – írja Tófalusi István Vademecum – Szokatlan szavak szótára című munkájában (Tófalusi, 1983).

Az irodalmat lapozgatva összegezhethetjük, hogy a „nővér” szó lehet megszólítás, munkakör, sőt rang is. De mint foglalkozás az „ápolás mindennapos gyakorlatának megvalósítója” hivatalosan az ápoló/nő az el fogadott.

Ladó János „Köszönés és megszólítás napjainkban” írásában segítségünkre siet és így ír: „A társadalmi kapcsolatteremtés másik nyelvi formája a megszólítás. Ez ebben a szorosabb értelemben nem a beszédbe elegyedést jelenti, hanem beszéd társunk személyének szavakkal való megjelölését. ... Az eredetileg szerzetesrendre utaló, sajátos, átöröklődött hagyomány él tovább az ápolónők nővér, nővérke és a főápolónők főnővér megszólításában. Ez a megszólításforma már a foglalkozás nevébe is bekerül: a diétás nővér” (Ladó, 1959). (Megjegyzendő, hogy az angol nyelvben a „sister” szó ma már a magasabb beosztású ápolót jelenti. Az egyre több férfi megjelenése az ápolásban szükségessé tette az angol nyelvben szexistának tartott „sister” felváltását semlegesebb kifejezéssel, amely mindkét nemet magába foglalja, ez pedig a nurse. A magyar nyelvben sok gondot okoznak egyébként az olyan foglalkozásnevezések, mint a nővér, védőnő, óvónő, szülésznő, amelyekről egyértelműen nőre asszociálunk, holott napjainkban már férfiak is választhatják ezeket a foglalkozásokat. A diétás nővérek megoldották a dietetikus kifejezéssel, de például a védőnő esetében a férfi végzett hallgatók diplomájában is védőnő szerepel.)

A nővér szó szakszerű használata néha a min-

dennapi gyakorlatban is gondot okoz. Ezt igazolja a *Népművelés* 1967. évi 14. évfolyam 9. számában a Munkajogi tanácsadás rovatban Sz. F. aláírással A nővérek címszó alatt olvasható magyarázat. Idézzük: „A nővér csak megszólítása annak a személynek, akinek a foglalkozása különben: ápolónő. ... Újabban azonban – teljesen fölöslegesen és sokszor zavarólag – a nővér szót foglalkozásnévként is kezdik használni ápolónő jelentésben...” („A nővérek”, 1967)

Végül idekiváncózik Lőrincze Lajos, az elmúlt évszázad magyar nyelvűvelésének legnagyobb hatású egyénisége „önkritikus” írása is: „Nyelvészeti irodalmunk mind ez ideig »szervezetten« keveset foglalkozott a nővér szó magyar múltjával. ... Minden szónak megvan nemcsak a jelentése, hanem a sajátos használati köre, hangulata is. ... De a nővér különben sem nyelvújítási szó, vagy 400 évvel ez előttről van már adatunk rá (a fővér az valóban a múlt században keletkezett). ... S aztán az ápoló nővér, a nővérke, a kedves nővér ezek is mutatják, milyen szükséges, hasznos, jó szó ez” (Lőrincze, 1977).

A „rangos Nővér”, az ápolók tudományos szakmai lapja

A *Nővér* folyóirat (7. ábra) lassan négy évtizedes működéssel hozzájárul, hogy az ápolás a valódi hivatások közé tartozzon. Mint ismert, a valódi hivatások jellemzői: a megfelelő szintű oktatás, a gyakorlatban a viszonylagos önállóság, saját etikai kódex és további törvényszerű követelmény még egy tudományos lap megléte is. Ezen utóbbi kritériumot hivatott tel-

7. ábra: A Nővér, „Referáló laptól a tudományos igényű folyóirattig”

jesíteni a *Nővér* folyóirat immár 37. éve (Fedinecné Vittay, 2012; Sövényi, 2012).

A *Nővér* szakmai lapnak rangja van, feladata az is, hogy az ápolók megszólítása, a „nővér” és/vagy „nővérke” szó is ilyen rangot kapjon és azt a hivatásrend tagjai büszkén viseljék.

Szerzői munkamegosztás: S. F-né. és F-né V. K.: szakirodalmi kutatás elvégzése és közlemény megírása. F-né V. K.: a kézirat angol nyelvű összefoglalójának elkészítése. A cikk végleges változatát mind egyikek szerző elolvasta és jóváhagyta.

Érdekeltségek: A szerzőknek nincsenek érdekeltségeik.

Anyagi támogatás: A közlemény megírása, illetve a kapcsolódó kutatómunka anyagi támogatásban nem részesült.

Irodalomjegyzék

- „A nővérek” (1967). *Népművelés*, 14(9).
- Czuczor, G., Fogarasi, J. (1862). A magyar nyelv szótára. Emich Gusztav magyar akadémiai nyomdász
- Dóra, Z. (2000). A nővér. *Váci Napló*, 9(93).
- Fedinecné Vittay, K. (2012). Referáló laptól a tudományos igényű folyóirattig: A NŐVÉR serdülőkora és felnőtté válása (1993–2004). *Nővér*, 25(5) p. 3–11.
- Kőrösi, S. (1899). Magyartalanságok. *Magyar Nyelvőr*, 28.
- Ladó, J. (1959). Köszönés és megszólítás napjainkban, II. rész. *Magyar Nyelvőr*, 83.
- Lőrincze, L. (1977) Rokonok. Nyelvünk és Kultúránk – az Anyanyelvi Konferencia Védnökségének tájékoztatója, A magyar nyelv tanítása. 28. évf.
- Sövényi, Fné. (2012). Egy kis szelet történelem. *Nővér*, 25(4), p. 3–10.
- Sövényi, Fné., Fedinecné Vittay, K. (2021). Az ápol szó etimológiája. *Nővér*, 34(6), 4–6.
- Szily, K. (1902). *A magyar nyelvújítás szótára*. Budapest
- Tófalusi, I. (1983). *Vademecum – szokatlan szavak szótára*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Zaicz, G. (főszerk.) (2021). *Etimológiai szótár: Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Zolnai, Gy. (1903). A nyelvújítás szótára. *Magyar Nyelvőr*, 32(3), 159–169.

- URL1: Szepesi, A. (2024.03.09). Nőnapon az egészségügyről. <https://weborvos.hu/egeszsegpolitika/nonapon-az-egeszsegugyrol-283934>
- URL2: Magyar etimológiai szótár. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/>
- URL3: Magyar néprajzi lexikon. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/>
- URL4: Magyar katolikus lexikon. <https://lexikon.katolikus.hu/S/Szatm%C3%A1ri%20Irgalmas%20N%C5%91v%C3%A9rek.html>
- URL5: Etymology map for word „sister” in Europe. https://www.reddit.com/r/etymology/comments/6qvdk7/etymology_map_for_word_sister_in_europe_3300x2666/#lightbox
- URL6: Egyetemes magyar encyclopaedia. Pest, 1862. https://adt.arcanum.com/hu/collection/Lexikon_EgyetemesMagyarEnciklopedia/
- URL7: A Pallas nagy lexikona. <https://adt.arcanum.com/hu/collection/PallasLexikon/>
- URL8: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.1970 <https://adt.arcanum.com/hu/collection/MNYTESZ/>
- URL9: Új magyar etimológiai szótár. <https://uesz.nyttud.hu/index.html>